

BORYS PRZEDPELSKI
Warszawa

RÓŻNE SPOSOBY POJMOWANIA STAROKATOLICYZMU

1. Wprowadzenie

Starokatolicyzm stanowi szereg niezależnych katolickich Kościołów narodowych, skupiających chrześcijan, którzy w różnym czasie i z różnych przyczyn, po ekskomunikowaniu przez papieża, odłączyli się od Rzymu, ale zachowali wiele tych samych zasad wiary i zwyczajów kościelnych.

Kościoły starokatolickie opierają się na doktrynie starego niepodzielonego Kościoła pierwszego tysiąclecia i uznają postanowienia pierwszych siedmiu soborów ekumenicznych, od Nicejskiego I (325) do Nicejskiego II (787). W związku z tym starokatolicy nie przyjmują dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny, ogłoszonego przez papieża Piusa IX (1846-1878) w konstytucji apostolskiej *Ineffabilis Deus* (*Niewysłowiony Bóg*) z 8 grudnia 1854 r., dogmatów o boskim uniwersalnym prymacie jurysdykcyjnym papieża (tzw. uniwersalnej jurysdykcji) i jego nieomyślności w sprawach wiary i moralności Soboru Watykańskiego I (1869-1870), zawartych w konstytucji dogmatycznej *De Ecclesia Christi* (*O Kościele Chrystusa*), w bulli *Pastor Aeternus* (*Pasterz Wieczny*) z 18 lipca 1870 r., a także dogmatu o fizycznym Wniebowzięciu Maryi, proklamowanego przez papieża Piusa XII (1939-1958) w konstytucji apostolskiej *Munificentissimus Deus* (*Nieskończenie hojny Bóg*) z 1 listopada 1950 r.

Starokatolicy odrzucają rzymski centralizm, obowiązkową spowiedź uszną, odpusty, a także kult cudownych obrazów i relikwii. W Kościołach starokatolickich udziela się wiernym Komunii Świętej pod dwiema postaciami. W starokatolicyzmie dużo większą rolę niż w rzymskim katolicyzmie odgrywa synod, złożony z duchownych i świeckich, lub kapituła¹, składająca się z osób duchow-

¹ Kapituła (st.-czes. Kapituła, z łac. *capitulum* – rozdział) – w Kościołach katolickich ma dwa znaczenia: 1) zespół duchownych (kanoników) przy katedrze lub kolegiacie, mający prawo wyboru biskupa; 2) zjazd przełożonych zakonnych i delegatów z danej prowincji lub całego zakonu, posiedzenie (narada) zespołu kanoników.

nych, która m.in. wybiera biskupów. W kwestii dyscypliny kościelnej starokatolicy nie uznają obowiązkowego celibatu duchownych.

Zasady doktrynalne Kościołów starokatolickich Unii Utrechckiej, która „[...] jest wspólnotą Kościołów i kierujących nimi biskupów, zdecydowanych na zachowywanie i przekazywanie wiary, kultu i prawdziwej struktury niepodzielonego Kościoła pierwszego tysiąclecia”², są zawarte w dokumentach programowych Międzynarodowej Konferencji Biskupów Starokatolickich. Należą do nich: *Deklaracja Utrechcka* z 24 września 1889 r., która jest podstawą wyznaniową starokatolicyzmu; *Oświadczenie dotyczące dogmatu o Cieleśnym Wniebowzięciu Maryi z 1950 roku*, „które przedstawia zasady mariologii starokatolickiej i odrzuca dogmat o Wniebowzięciu”³; *List Wiary Międzynarodowej Konferencji Biskupów Starokatolickich z 1969 roku*, „zawierający wykład starokatolickiej nauki o Objawieniu i jego przekazywaniu, o Kościele i sakramentach oraz o zasadzie jedności”⁴; *Oświadczenie Międzynarodowej Konferencji Biskupów Starokatolickich w sprawie Filioque z 1969 roku*, „aprobujące wschodnią naukę o pochodzeniu Ducha Świętego od Ojca – jako sformułowanie soboru konstantynopolitańskiego”⁵; *Oświadczenie Międzynarodowej Konferencji Biskupów Starokatolickich, Prymat w Kościele, z 18 lipca 1970 roku*, „w którym ponownie odrzuca się dogmat o prymacie jurysdykcyjnym papieża”⁶. Podstawy eklezjologiczne i kwestie organizacyjno-ustrojowe Kościołów starokatolickich są omówione w *Statucie Biskupów starokatolickich zjednoczonych w Unii Utrechckiej* z 25 maja 2000 roku.

2. Klasyfikacja ogólna Kościołów starokatolickich

W naukowej i popularnonaukowej literaturze przedmiotu przyjęto ogólny podział Kościołów starokatolickich na trzy zasadnicze nurty⁷:

- 1) Niezależny Kościół Utrechcki, czyli Kościół Starokatolicki Niderlandów, uważany niejako za „Kościół-Matkę”, powstałych później Kościołów sta-

² *Statut der Internationalen Altkatholischen Bischofskonferenz (IBK). Offizielle Ausgabe in fünf Sprachen*, w: Beiheft zu IKZ 91 (2001), hg. U. VON ARX, M. WEYERMANN, 76.

³ W. WYSOCZAŃSKI, *Kościół Polskokatolicki w RP*, Warszawa 2003, 7.

⁴ *Tamże*.

⁵ *Tamże*.

⁶ *Tamże*.

⁷ Zobacz opracowania czołowych teologów starokatolickich: G. MOOG, *Altkatholiken*, w: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 1, hg. J.C.B. MOHR, Tübingen 1927, 276-278; W. KÜPPERS, *Altkatholiken*, w: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, hg. J.C.B. MOHR, Tübingen 1957, 295-297; U. KÜRY, *Die altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, Stuttgart 1966, 98; U. KÜRY, *Kościół starokatolicki. Historia, nauka, dążenia*, tłum. i oprac. W. WYSOCZAŃSKI, Warszawa 1996, 111; W. WYSOCZAŃSKI, *Polski nurt starokatolicyzmu*, Warszawa 1977, 7-8.

rokatolickich, który uniezależnił się od Rzymu i zwierzchnictwa papieża w 1723 r. z przyczyn kościelno-prawnych i proceduralnych, związanych z prawem wyboru arcybiskupa przez kapitułę w Utrechcie oraz z powodu kwestii jansenizmu⁸;

- 2) Kościoły starokatolickie w Niemczech (1873), Szwajcarii (1875) i Austrii (1877), bezpośrednio powstałe z przyczyn doktrynalnych w wyniku oporu przeciwko dwóm dogmatom Soboru Watykańskiego I z 18 lipca 1870 r. o boskim uniwersalnym (powszechnym) prymacie jurysdykcyjnym biskupa Rzymu⁹ i jego nieomyślności w sprawach wiary i moralności, kiedy naucza *ex cathedra*¹⁰;
- 3) Kościoły zorganizowane na przełomie XIX i XX w. i po I wojnie światowej, uznające starokatolickie zasady wiary, ustroju i kultu, zorganizowane z przyczyn patriotycznych, narodowych, społecznych i ekonomicznych w Ameryce Północnej (Polski Narodowy Kościół Katolicki w USA, Kanadzie i Polsce, w skrócie PNKK) i w Europie Środkowo-Wschodniej (Kościół Polskokatolicki w Polsce, Kościół Chorwacko-Katolicki i Kościół Starokatolicki w Czechach), lub powstałe z przyczyn moralnych i mistyczno-pietystycznych (mariawityzm, istniejący od końca XIX w. w Królestwie Polskim pod zaborem rosyjskim, wyłączony ze struktur Kościoła rzymskokatolickiego na mocy dekretu Kongregacji św. Oficjum z 4 września 1904 r. i dekretu Świętej Rzymskiej i Powszechnej Inkwizycji z 5 grudnia 1906 r., od 1935 r. podzielony w Polsce na dwie denominacje: Kościół Starokatolicki Mariawitów i Kościół Katolicki Mariawitów).

Kościół starokatolickie istnieją obecnie w kilkudziesięciu krajach świata, na kilku kontynentach, w tym w Europie, Azji, Afryce oraz w Ameryce Północnej i Łacińskiej. Skupiają kilka milionów wiernych, w tym około 100 tysięcy należy do Kościołów zrzeszonych w Unii Utrechckiej¹¹. W Polsce działają obecnie 4 Kościoły starokatolickie, uznane prawnie przez władze państwowe. Należą do

⁸ Nazwa jansenizm pochodzi od twórcy tego ruchu Corneliusa Jansena (1585-1638), teologa flamandzkiego, od 1636 roku biskupa Ypres w Belgii, autora dzieła *Augustinus*, wydanego pośmiertnie w Louvain (1640), Paryżu (1641) i Rzymie (1643). Poglądy teologiczne jansenizmu zostały potępione: bullą papieża Innocentego X – *Cum occasione* (1653), bullą papieża Aleksandra VII – *Ad sacram beati Petri sedem* (1656), bullą papieża Klemensa XI – *Unigenitus* (1713) i bullą papieża Piusa VI – *Auctorem fidei* (1794).

⁹ Według doktryny rzymskokatolickiej papież jest jedynym i najwyższym ustawodawcą, przewodnikiem i sędzią we wszystkich sprawach kościelnych.

¹⁰ Zgodnie z nauką rzymskokatolicką jedynie papież, bez zgody Kościoła, może wymagać posłuszeństwa w sprawach wiary i moralności.

¹¹ Szerzej na temat Unii Utrechckiej zobacz: *Die Situation der Utrechter Union und die Beschlüsse der Bischofskonferenz. Eine Materialsammlung im Hinblick auf die Sondersession der Nationalsynode der Christkatholischen Kirche der Schweiz vom 20. und 21. Januar 1995 in Zürich zusammen mit der Verfassung der Christkatholischen Kirche der Schweiz von 1989*, hg. Ch.

nich: Kościół Polskokatolicki w RP, Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP, Kościół Katolicki Mariawitów w RP i Kościół Starokatolicki w RP. Spośród nich jedynie Kościół Polskokokatolicki należy do Unii Utrechckiej.

3. Kościół Utrechcki

Początki Kościoła Utrechckiego sięgają czasów św. Klemensa Willibrorda (658-739), anglosaskiego mnicha (benedyktyna) i apostoła Fryzów, w 695 r. wybranego na pierwszego misyjnego arcybiskupa Utrechtu¹². Już w średniowieczu biskupi utrechccy wyróżniali się daleko idącą niezależnością od Rzymu. Wybór biskupów należał do Kapituły Utrechckiej, której prawa – w tym zakresie – zostały zagwarantowane w 1145 r. przez króla Konrada III (1093-1152), władcę Świętego Cesarstwa Rzymskiego (1138-1152), a następnie zatwierdzone przez papieża Eugeniusza III (1145-1153)¹³.

Przyczyną uniezależnienia się Kościoła Utrechckiego od Rzymu było oskarżenie w 1702 r. przez papieża Klemensa XI (1700-1721) i przez jezuitów, abpa Petera Codde (1648-1710), noszącego tytuł abpa Sebasty (miasta w Armenii), o sprzyjanie jansenizmowi¹⁴. Jansenizm¹⁵, który od początku swojego istnienia nawiązywał do myśli św. Augustyna, głosił kontrowersyjną naukę o udzielaniu tzw. łaski nieodpartego przeznaczenia jedynie ludziom wybranym przez Boga do zbawienia. Odwołanie abpa Codde z urzędu przez papieża w 1704 r. z powodu odmowy podpisania Formuły papieża Aleksandra VII (1655-1667) z 1656 r., potępiającej pięć zdań z obszernego (liczącego 1300 stron) dzieła *Augustinus*, autorstwa Corneliusa Jansena (1585-1638), i powołanie na jego miejsce ks. Theodorusa de Cocka (1650-1720), wikariusza apostołskiego, doprowadziły do otwartego konfliktu między Rzymem a Utrechtem¹⁶. Część duchownych opowiedziała się za Kapitułą Utrechcką, inni zaś za Rzymem.

W celu rozwiązania patowej sytuacji 8-osobowa Arcybiskupia Kapituła Utrechcka pod przewodnictwem ks. kanonika Johana Christiana van Erckela (1654-1734), protowikariusza generalnego, na podstawie przysługującego jej pra-

SCHULER, Rheinfelden 1994; CH. FLÜGEL, *Die Utrechter Union und die Geschichte ihrer Kirchen*, Norderstedt 2006.

¹² Por. B.W. VERHEY, *L'Eglise d'Utrecht*, b.m.w. 1984, 15-16; por. T. PIĄTEK, J. PIĄTEK, *Starokatolicyzm*, Warszawa 1987, 8.

¹³ Por. U. KÜRY, *Kościół starokatolicki*, 45.

¹⁴ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Polski nurt*, 10.

¹⁵ Więcej na temat jansenizmu z perspektywy teologii starokatolickiej zobacz: U. KÜRY, *Kościół starokatolicki*, 40-44; G. ESSER, *Der Jansenismus. Eine geistliche Bewegung In der Spannung zwischen Religion und Politik*, w: *De Domo Nordstrandica. Festschrift zum 350jährigen Bestehen der alt-katholischenn Pfarrgemeinde Nordstrand (1654-2004)*, hg. ALT-KATHOLISCHE PFARRGEMEINDE NORDSTRAND, 2004..

¹⁶ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Polski nurt*, 10.

wa, 17 kwietnia 1723 r., na posiedzeniu w Hadze, wybrała na stanowisko abpa Utrechtu ks. dr. Corneliusa Steenovena (1661-1725), dotychczasowego generalnego wikariusza kapitulnego¹⁷. Sakry biskupiej udzielił mu rok później, 15 października 1724 r. biskup Dominik Maria Varlet (1678-1742), profesor Sorbony, rzymskokatolicki biskup misyjny, noszący tytuł biskupa Babilonu *in partibus infidelium*, wbrew zakazowi Stolicy Apostolskiej, jednak przy poparciu znacznej części świata katolickiego, m.in. Zezera Bernharda van Espena (1646-1728), profesora prawa kanonicznego i historii Kościoła na uniwersytecie w Louvain, oraz 13 biskupów francuskich i belgijskich, a także 101 profesorów paryskiej Sorbony¹⁸. W ten sposób Kościół Utrechcki zdołał obronić swoje prawa, zwłaszcza prawo wyboru własnego arcybiskupa, zachowując u siebie – wraz z przywróconymi dwoma dawnymi biskupstwami w Haarlem (1742) i Deventer (1758) – ważną sukcesję apostolską, dzięki której może przekazywać swoim duchownym specjalną władzę, autorytet nauczania i udzielania sakramentów, a tym samym „zachować łączność święceń z Kościołem powszechnym”¹⁹. Wraz z wyborem i konsekracją ks. C. Steenovena na arcybiskupa Utrechtu rozłam między Rzymem a Utrechtem stał się faktem. 21 lutego 1725 r. papież Benedykt XIII (1724-1730), nałożył klątwę na arcybiskupa Utrechtu, kapitułę katedralną i bpa D. M. Varleta²⁰. Wkrótce po odłączeniu od Rzymu władze Królestwa Holandii uznały Kościół Utrechcki pod nazwą *De Roomsche-Katholieke Kerk der Oud-Bisschoppelijke Clerezie* (Kościół Rzymskokatolicki Starobiskupiego Kleru)²¹. Od czasów Soboru Watykańskiego I Kościół Utrechtu znany jest pod nazwą *Oud-Katholieke Kerk van Nederland* (Kościół Starokatolicki Niderlandów).

Kościół Utrechcki nie przyjął nowych dogmatów papieskich z 1854, 1870 i 1950 r. Stopniowo Kościół Starokatolicki Holandii wdrażał reformy w duchu starych zasad katolicyzmu pierwszego tysiąclecia. Ważnym wydarzeniem było wprowadzenie w 1909 r. języka niderlandzkiego do liturgii Mszy Świętej²². Należy też wspomnieć, że w 1922 r. zniesiono obowiązkowy celibat duchownych²³.

W 1966 r. Kościół rzymskokatolicki w specjalnej deklaracji odwołał wobec Kościoła Utrechckiego zarzut jansenizmu²⁴. W tym samym roku rozpoczął się również dialog ekumeniczny między obu Kościołami.

¹⁷ Por. U. KÜRY, *Kościół starokatolicki*, 46; por. U. KÜRY, *Kirchengeschichte und kleine Unterscheidungslehre für den christkatholischen Unterricht*, Allschwil 1968, 31; por. Sz. WŁODARSKI, W. TAROWSKI, *Kościół chrześcijański*, Warszawa 1968, 232.

¹⁸ T. PIĄTEK, J. PIĄTEK, *Starokatolicyzm*, 14.

¹⁹ U. KÜRY, *Kościół starokatolicki*, 46.

²⁰ Por. *tamże*.

²¹ Por. *Die Altkatholische Kirche*, hg. F. SIEGMUND-SCHULZE, Gotha 1935, 54.

²² Por. U. KÜRY, *Kościół starokatolicki*, 48..

²³ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Polski nurt*, 14.

²⁴ Por. *tamże*, 17.

4. Kościoły starokatolickie powstałe z przyczyn dogmatycznych

Drugi nurt starokatolicyzmu wyłonił się po 1870 r., na skutek nie przyjęcia przez część katolików nowych dogmatów o supremacji władzy papieża, uchwalonych na Soborze Watykańskim I, który obradował w latach 1869-1870. Decyzje wtedy podjęte spotkały się z ostrym sprzeciwem ze strony obecnych na Soborze 136 rzymskokatolickich dostojników kościelnych, w tym 65 biskupów i 21 arcybiskupów oraz kilkudziesięciu kardynałów i prymasów, którzy jednak nie wytrwali w swoich poglądach z powodu obawy przed utratą stanowisk i karą ekskomuniki²⁵. Pochodzili oni głównie z Niemiec, Austro-Węgier, Francji i Stanów Zjednoczonych. Opór przeciwko postanowieniom watykańskim z 1870 r. kontynuowało kilkudziesięciu wybitnych teologów, kanonistów i historyków katolickich, nauczycieli akademickich i seminaryjnych z Monachium, Bonn, Kolonii, Münster, Wrocławia, Braniewa i Pragi, oraz kilkadziesiąt tysięcy świeckich katolików. Przewodził im ks. prof. Johann Joseph Ignaz von Döllinger (1799-1890), kapłan bawarski, najwybitniejszy historyk Kościoła XIX w. i dziekan Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie w Monachium, autor wielu dzieł, m.in.: *Kirche und Kirchen, Papstthum und Kirchenstaat. Historisch-politische Betrachtungen* (München 1861, *Kościół i Kościoły, papieństwo i Państwo Kościelne. Rozważania historyczno-polityczne*), *Der Papst und das Konzil* (München 1869, *Papież i sobór*), *Römische Briefe vom Konzil* (München 1870, *Listy rzymskie z Soboru*), *Über die Wiedervereinigung der christlichen Kirchen. Sieben Vorträge gehalten zu München im Jahre 1872* (Nördlingen 1888, *O przywróceniu jedności Kościołów chrześcijańskich. Siedem referatów wygłoszonych w Monachium w 1872 r.*)²⁶. Początkowo Kościół starokatolicki ze względu na poparcie ze strony przedstawicieli środowisk uniwersyteckich i seminaryjnych nazywano Kościołem profesorów. Przeciwnicy uchwał Soboru Watykańskiego I odnośnie do nowych prerogatyw papieża stanęli na stanowisku, że przez ich ogłoszenie Kościół rzymskokatolicki wprowadził porządek niezgodny z zasadami starego Kościoła katolickiego pierwszego tysiąclecia. Zwolennicy nauki starego Kościoła pierwszego tysiąclecia postanowili konsekwentnie bronić zasad wiary katolickiej i do końca wytrwać przy swoich przekonaniach. Starokatolicy za wierność zasadom starego Kościoła zostali ekskomunikowani przez papieża i w ten sposób zmuszeni do zorganizowania niezależnych od Rzymu struktur kościelnych.

Na pierwszym historycznym Kongresie starokatolików, który odbył się w Monachium w dniach 22-24 września 1871 r. „[...] z udziałem ponad 300 delegatów opozycji z Niemiec, Austrii i Szwajcarii, pojedynczych katolików z Francji,

²⁵ Por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 61.

²⁶ Por. *tamże*, 609-613.

Irlandii i Brazylii oraz przedstawiciele Kościoła Utrechtu, Church of England, Protestant Episcopal Church (USA), wschodnich Kościołów prawosławnych i ewangelickich²⁷, podjęto decyzje o zorganizowaniu regularnej pracy duszpasterskiej wśród wiernych przez utworzenie niezależnych od Rzymu parafii starokatolickich i własnej diecezji.

Na drugim Kongresie Starokatolików w Kolonii w dniach 20-22 września 1872 r. opracowano plan organizacji Kościoła starokatolickiego²⁸.

Na zgromadzeniu delegatów księży i świeckich w kaplicy ratuszowej w Kolonii, w dniu 4 czerwca 1873 r., wybrano ks. prof. Józefa Huberta Reinkensa (1821-1896), pierwszym starokatolickim biskupem Niemiec²⁹. 11 sierpnia tego samego roku otrzymał on sakrę biskupią w kościele św. Wawrzyńca w Rotterdamie (Holandia) z rąk biskupa niezależnego od Rzymu Kościoła Utrechckiego Hermanna Johanna Heykampa (1824-1892) z Deventer, późniejszego Arcybiskupa Utrechtu (1874-1892)³⁰.

Na trzecim Kongresie Starokatolików w Konstancji, obradującym w dniach 12-15 września 1873 r., przyjęto projekt starokatolickiego *Statutu synodalnego i parafialnego*³¹.

Stopniowo powstały niezależne od Rzymu Kościoły starokatolickie w Niemczech (1874), Szwajcarii (1875) i Austrii (1877).

W 1889 r. starokatolicy z Niemiec i Szwajcarii ze starokatolikami holenderskimi utworzyli Unię Utrechcką Kościołów starokatolickich jako międzynarodowy związek Kościołów starokatolickich w celu strzeżenia nienaruszonego depozytu wiary katolickiej i wspólnej koordynacji działań. Na początku XX wieku wszystkich starokatolików w Europie było przeszło 100 tys. osób³².

Położenie prawne Kościołów starokatolickich w Niemczech, Szwajcarii i Austrii zostało uregulowane w różny sposób i w różnym czasie.

W Niemczech władze państwowe w Badenii, Prusach i Hesji uznały prawnie Kościół starokatolicki „[...] za diecezję w ramach jednego Kościoła katolickiego”³³. 15 czerwca 1874 r. w Badenii ukazało się prawo, które uznało starokatoli-

²⁷ *Starokatolicki Kościół*, w: *Leksykon historii Kościoła*, G. DENZLER, C. ANDRESEN, Warszawa 2005, 384.

²⁸ J.F. VON SCHULTE, *Der Altkatholizismus. Geschichte seiner Entwicklung, inneren Gestaltung und rechtlichen Stellung in Deutschland. Aus den Akten und anderen authentischen Quellen dargestellt*, Giesen 1887, Aalen 2002², 353.

²⁹ Por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 80.

³⁰ Por. *tamże*, 80; por. E. KRAFT, *Lebenswege – Knotenpunkte. Biographische Streiflichter*, Bonn 2004, 68; por. J. PFÜTZNER, *Ein Kirchenvolksbegehren wird 125 Jahre alt*, www.alt-katholisch.de/info/schrift/position/14.html, 3.

³¹ Por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 80.

³² Por. P. SMIRNOW, *Istorija Christianskoj Prawosławnoj Cerkwi*, Moskwa 2000, 131.

³³ U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 86.

ków za pełnoprawnych członków Kościoła katolickiego³⁴. Z kolei 4 lipca 1875 r. rząd w Prusach wydał specjalne „Ustawy starokatolików, w których przyznał im państwową opiekę prawną³⁵. Najpóźniej status prawny Kościoła starokatolickiego uregulowano w Bawarii. Dopiero w 1919 r. rząd bawarski uznał Kościół starokatolicki za korporację publiczno-prawną³⁶.

W Szwajcarii status prawny Kościoła Chrześcijańskokatolickiego (starokatolicki) został uregulowany nie przez władze Konfederacji Szwajcarskiej, lecz poszczególne kantony na podstawie trzech różnych rozwiązań prawnych: jako poszczególne parafie (kantony Zurych, Solura, Szafuza, Sankt Gallen, Lucerna, Bazylea-Miasto, Neuchâtel), Kościół krajowy (kantony Berno, Bazylea-Okręg, Argowia) lub prywatny związek religijny (kanton Genewa)³⁷.

Władze państwowe monarchii naddunajskiej wyraziły zgodę na uznanie prawne Kościoła Starokatolickiego w Austrii na mocy zarządzenia z 18 października 1877 r., wydanego przez cesarsko-królewskie Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego³⁸. W odróżnieniu od Niemiec i Szwajcarii władze Austro-Węgier ze względów narodowo-politycznych nie uznały starokatolików za katolików. Administratora biskupstwa starokatolików powołano dopiero w 1888 r.³⁹. Został nim ks. Amandus (Miloš) Czech (1855-1922)⁴⁰. Początkowo siedziba administratora biskupstwa mieściła się w Wiedniu, a w latach 1896-1918 w Warnsdorf. Należy dodać, że do utworzenia starokatolickiego biskupstwa austriackiego doszło dopiero w 1920 r., czyli po rozpadzie Austro-Węgier i ustanowieniu republiki⁴¹. Pierwszym biskupem Kościoła Starokatolickiego w Austrii został ks. Adalbert Schindelar (1854-1926), dotychczasowy proboszcz parafii starokatolickiej w Wiedniu, który otrzymał sakrę biskupią 1 września 1925 r., przy okazji X Międzynarodowego Kongresu Starokatolików w Bernie⁴². Jego konsekраторami byli: biskup Adolf Kury (1870-1956) z Berna, biskup Georg Moog (1863-1934) z Bonn i biskup Alois Paschek (1869-1946)⁴³.

³⁴ Por. *Badisches Altkatholiken-Gesetz und Ausführungsverordnung. Gesetz vom 15. Juni 1874, die Rechtsverhältnisse der Altkatholiken betreffend*, w: J.F. VON SCHULTE, *Der Altkatholizismus*, 42-43.

³⁵ Por. *Preussisches Altkatholiken-Gesetz, gegeben Bad Ems, den 4. Juli 1875*, w: J.F. VON SCHULTE, *Der Altkatholizismus*, 45-46; por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 86; por. J. PFÜTZNER, *Ein Kirchenvolksbegehren wird 125 Jahre*, 3.

³⁶ Por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 87.

³⁷ Por. *tamże*, 103.

³⁸ V. CONZEMIUS, *Katholizismus ohne Rom. Die altkatholische Kirchengemeinschaft*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1969, 91.

³⁹ Por. *Die Altkatholische Kirche*, 89.

⁴⁰ Por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 105.

⁴¹ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Polski nurt starokatolicyzmu*, 32.

⁴² Por. V. CONZEMIUS, *Katholizismus ohne Rom*, 92.

⁴³ Por. *Unbekanntes Dokument*, www.altkatholiken.at/geschichtelk.htm, 2.

5. Kościoły starokatolickie zorganizowane z przyczyn patriotycznych i pobożnościowych

Trzeci nurt starokatolicyzmu skupia Kościoły, których podłożem powstania był konflikt narodowo-patriotyczny i społeczno-ekonomiczny lub kwestie moralno-pobożnościowe. Do tego nurtu zaliczamy: Polski Narodowy Kościół Katolicki w USA i Kanadzie, Kościół Starokatolicki w Czechach i Kościół Chorwacko-Katolicki, działający obecnie w Chorwacji i Bośni-Hercegowinie, oraz Kościół Polskokatolicki w Polsce, jak również mariawityzm, podzielony w 1935 r. na dwie denominacje Kościół Starokatolicki Mariawitów (denominacja płocka) i Kościół Katolicki Mariawitów (grupa felicjanowska).

W latach 1897-1904 na terenie Stanów Zjednoczonych wśród katolików pochodzenia polskiego formalnie ukształtowały się trzy niezależne od Rzymu ośrodki kościelne: Chicago (stan Illinois) – grupa pod jurysdykcją bpa Antoniego Kozłowskiego (1857-1907), Buffalo (stan Nowy Jork) – społeczność kościelna pod przewodnictwem bpa Stefana Kamińskiego (1859-1911) i Scranton (stan Pensylwania) – wspólnota kościelna kierowana przez ks. Franciszka Hodura (1866-1953). Trzem wymienionym ośrodkom polskiego nurtu starokatolicyzmu przyświecała idea obrony interesów narodowych i podtrzymania polskości wśród Polaków zamieszkałych w USA. Do ich powstania przyczyniły się wystąpienia części wiernych przeciwko dominacji duchownych pochodzenia niemieckiego i irlandzkiego w amerykańskim Kościele rzymskokatolickim. Ostatecznie do zorganizowania niezależnych placówek kościelnych doszło po odrzuceniu zarówno przez amerykańskich hierarchów rzymskokatolickich, jak i papieża postulatów odnośnie do powołania Polaka w gremium biskupów Stanów Zjednoczonych, unarodowienia własności kościelnych, wprowadzenia zmian w kontroli finansowej parafii i używania języka polskiego w liturgii. Należy przy tym dodać, że wielu polskich katolików w USA nie mogło zaakceptować niektórych decyzji podjętych na drugim Synodzie w Baltimore (Maryland) w 1884 r., m.in. dotyczących zarządzania własnością kościelną parafii przez biskupa ordynariusza, który na podstawie tego prawa był „strażnikiem i najwyższym administratorem całego majątku diecezjalnego”⁴⁴.

Pionierem ruchu starokatolickiego w środowisku amerykańskiej Polonii był młody, energiczny, pobożny i bardzo lubiany przez wiernych duchowny, całkowicie oddany pracy duszpasterskiej, wikariusz parafii św. Jadwigi - ks. A. Kozłowski, który po konflikcie z zakonem oo. zmartwychwstańców, a następnie wypowiedzeniu posłuszeństwa biskupowi rzymskokatolickiemu, Irlandczyko-

⁴⁴ W. WYSOCHAŃSKI, *Polskokatolicyzm. Geneza, dzieje, położenie prawne*, w: U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 425; por. Sz. WŁODARSKI, *Historia Kościoła Polskokatolickiego*, t. 1, Warszawa 1964, 62-63.

wi – założył w czerwcu 1895 r. niezależną parafię katolicką w Chicago⁴⁵. Grupa ta przyjęła 1 maja 1897 r. na zgromadzeniu w Chicago nazwę Kościół Polskokatolicki Niezależny w Stanach Zjednoczonych Ameryki, a następnie wybrała 7 maja 1897 r. na I Synodzie Kościoła ks. A. Kozłowskiego na biskupa⁴⁶. 21 listopada 1897 r. w Bernie szwajcarskim ks. A. Kozłowski otrzymał sakrę biskupią z rąk bpa Eduarda Herzoga (1841-1924), pierwszego biskupa Kościoła Chrześcijańskokatolickiego Szwajcarii (1876-1924) i profesora egzegezy Nowego Testamentu na Wydziale Teologii Chrześcijańskokatolickiej uniwersytetu w Bernie, w asystencji abpa Utrechtu Gerardusa Gula (1847-1920) i bpa Theodora Huberta Webera (1836-1906), drugiego biskupa Kościoła Starokatolickiego w Niemczech w latach 1896-1906 i profesora filozofii na uniwersytecie w Bonn⁴⁷.

Po śmierci bpa A. Kozłowskiego, Kościół Polskokatolicki Niezależny w USA przestał istnieć, jako samodzielna grupa, a duchowieństwo i wierni tego Kościoła przeszli pod jurysdykcję ks. F. Hodura – polskiego patrioty, demokracji i zwolennika ideałów Młodej Polski, uważanego za organizatora ruchu niezależnych katolików w górniczym mieście Scranton (stan Pensylwania), a następnie Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Kanadzie i Polsce. 29 września 1907 r. ks. F. Hodur otrzymał w Utrechcie sakrę biskupią. Jego konsekratorem był G. Gul, arcybiskup Utrechtu a współkonsekratorami: Jacobus Johannes van Thiel (1843-1912), biskup Haarlemu i Nicolaus Bartholomeus Petrus Spit (1853-1929), biskup Deventer⁴⁸. W ten sposób PNNK uzyskał ważną sukcesję apostołską i związał się z europejskim ruchem starokatolickim wchodząc w skład Unii Utrechckiej.

PNKK formalnie rozpoczął działalność w Polsce w początkach września 1922 r.⁴⁹. Wówczas przybył z Ameryki do Krakowa ks. Franciszek Bończak (1881-1967), dotychczasowy proboszcz PNKK w Milwaukee⁵⁰. Biskup F. Hodur mianował go najpierw kierownikiem misji PNNK w Polsce, a w 1924 r., po udzieleniu sakry biskupiej, powierzył mu funkcję ordynariusza Diecezji Misyjnej PNKK w RP, formalnie erygowanej na V Synodzie Generalnym, który odbył się w Scranton w dniach 15-16 lipca 1924 r.⁵¹.

2 września 1931 r. na zjeździe duchowieństwa, tzw. zjeździe krakowskim, w którym wzięło udział 36 księży, w łonie Kościoła Narodowego na terenie Polski,

⁴⁵ Por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 427.

⁴⁶ Por. *tamże*, 428.

⁴⁷ Por. *tamże*.

⁴⁸ Por. *tamże*, 444; por. Sz. WŁODARSKI, *Historia Kościoła Polskokatolickiego*, 89.

⁴⁹ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Prawo wewnętrzne Kościołów i wyznań nierzyskokatolickich w PRL*, Warszawa 1971, 102.

⁵⁰ Por. *tamże*.

⁵¹ Por. *tamże*; por. W. WYSOCZAŃSKI, *Przed Trzecim Synodem Ogólnopolskim po zmianach polityczno-ustrojowych. Refleksje eklezjologiczne i kanoniczno-prawne*, „Rodzina” (2003) nr 6, 3.

nastąpił rozłam⁵². Powstał wtedy niezależny od PNKK Kościół Katolicko-Apostolski Polsko-Narodowy⁵³, który wprowadził instytucję rozwodów kościelnych jako prawo wewnętrzne (*pro foro interno*)⁵⁴. W okresie istnienia II Rzeczypospolitej oba polskie Kościoły narodowe zarówno pod jurysdykcją bpa F. Hodura, jak i bpa Władysława Marcina Farena (1891-1965), mimo intensywnych starań, nie zostały zalegalizowane przez władze państwowe⁵⁵.

Po II wojnie światowej uznanie prawne w Polsce uzyskały najpierw PNKK reskryptem ministra Administracji Publicznej z 1 lutego 1946 r. jako publiczno-prawny związek religijny (L. V.14486/45)⁵⁶, a następnie Kościół Starokatolicki na podstawie tzw. dekretu unifikacyjnego z 5 września 1947 r. (Dz. U. Nr 59, poz. 216)⁵⁷. Ich status prawny został uregulowany na podstawie art. 116 Konstytucji z 17 marca 1921 r.⁵⁸. Dla PNKK w Polsce nie oznaczało jednak przywilejów ze strony władz komunistycznych. Na początku 1951 roku trzech duchow-

⁵² Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Posłowie. Polskokatolicyzm*, 452; por. Sz. WŁODARSKI, *Historia Kościoła Polskokatolickiego*, 285-289; por. E. WARCHOŁ, *Polski Narodowy Kościół Katolicki w Polsce (1922- 1952)*, Radom 1995, 65.

⁵³ W okresie II Rzeczypospolitej Kościół Katolicko-Apostolski Polsko-Narodowy siedmiokrotnie zmieniał nazwę, funkcjonując m.in. jako Kościół Polskokatolicki Reformowany, Kościół Staro-Katolicki Polsko-Narodowy czy Polski Kościół Staro-Katolicki Po II wojnie światowej na podstawie dekretu unifikacyjnego władz państwowych z 5 września 1947 r. (Dz. U. nr 59, poz. 216) został uznany prawnie pod nazwą Kościół Starokatolicki. Początkowo na czele tej wspólnoty kościelnej stał bp Władysław Marcin Faron (1891-1965), od 1932 r. noszący tytuł „metropolity i arcybiskupa Efezu”, który 27 lutego 1948 r. wraz z dwoma duchownymi ks. Bronisławem Jaegerem, wikariuszem generalnym, i ks. prob. Antonim Kaflem, podczas uroczystej ceremonii w klasztorze oo. paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie, powrócił jako skruszony grzesznik do Kościoła rzymskokatolickiego. Kolejnym zwierzchnikiem tego Kościoła został bp Zygmunt Szypold (1909-1964). Po śmierci bpa Z. Szypolda, na mocy decyzji dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań z 5 sierpnia 1965 r. Kościół Starokatolicki został zdelegalizowany. 1 kwietnia 1996 r. Kościół Starokatolicki w Polsce ponownie zarejestrowano. Siedziba władz tego Kościoła obecnie mieści się w Łodzi. Kościół Starokatolicki w RP uznaje zasady wiary starego Kościoła pierwszego tysiąclecia. Najwyższą cześć oddaje Bogu w Trójcy Świętej Jedynemu. Poza tym czci Matkę Boską, aniołów i świętych. Uznaje siedem sakramentów. Komunia Święta jest udzielana pod dwiema postaciami. Kościół ten uznaje spowiedź indywidualną.

⁵⁴ Szerzej na ten temat pisał Sz. WŁODARSKI, *Historia Kościoła Polskokatolickiego*, 289-294.

⁵⁵ Więcej o sytuacji prawnej Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego (bpa F. Hodura) i Kościoła Katolicko-Apostolskiego Polsko-Narodowego (bpa W. M. Farena) w II Rzeczypospolitej, a także Kościoła Polskokatolickiego w Polsce Ludowej i III Rzeczypospolitej zobacz: W. WYSOCZAŃSKI, *Prawo wewnętrzne Kościołów i wyznań nierzymskokatolickich w PRL*, Warszawa 1971, 102-162; W. WYSOCZAŃSKI, M. PIETRZAK, *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, 159-200; M. WINIARCZYK-KOSSAKOWSKA, *Ustawy III Rzeczypospolitej o stosunku państwa do Kościołów chrześcijańskich*, Warszawa 2004, 382-425.

⁵⁶ Por. M. WINIARCZYK-KOSSAKOWSKA, *Ustawy III Rzeczypospolitej*, 393.

⁵⁷ Por. *tamże*, 388, por. URZĄD DO SPRAW WYZNAŃ, *Informacja o sytuacji prawnej związków religijnych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, kwiecień 1960 (wyciąg), 4.

⁵⁸ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Status prawny Kościoła Polskokatolickiego*, „Rodzina” (2007) nr 4, 4.

nych PNKK w Polsce uwieczono. Wśród nich znalazł się biskup Józef Padewski (1894-1951), który po kilku miesiącach śledztwa, na skutek przesłuchań i maltretowania, zmarł 10 maja 1951 r. w więzieniu mokotowskim przy ulicy Rakowieckiej w Warszawie⁵⁹.

15 lutego 1951 r. Polski Narodowy Kościół Katolicki w Polsce (dotychczasowa Diecezja Misyjna PNKK) zerwał z centralą kościelną w Scranton w USA, ogłaszając autokefalizację administracyjno-organizacyjną od pierwszego biskupa PNKK w Stanach Zjednoczonych Ameryki⁶⁰. 14 września 1951 r. na trzeciej sesji Rady PNKK w RP dokonano zmiany nazwy Kościoła na Kościół Polskokatolicki⁶¹. 5 lipca 1966 r. na V Synodzie Ogólnopolskim Kościół Polskokatolicki uchwalił Podstawowe Prawo Wewnętrzne Kościoła, które 6 grudnia 1966 roku zaakceptował dyrektor Urzędu do Spraw Wyznań⁶². Synod Ogólnopolski, który obradował w Warszawie-Konstancinie 27 czerwca 1995 r., uchwalił *Prawo Wewnętrzne Kościoła Polskokatolickiego w RP*, które zostało znowelizowane 20 czerwca 2003 r.⁶³.

Sytuację prawną Kościoła Polskokatolickiego w pełni uregulowały dopiero władze III Rzeczypospolitej. Należy w tym miejscu podkreślić, że przełomowym wydarzeniem dla duchowieństwa i wiernych było przyjęcie 30 czerwca 1995 r. przez Sejm RP Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w RP (Dz. U. Nr 97, poz. 482), która weszła w życie 7 września 1995 roku⁶⁴. Uchwalenie tej ustawy miało historyczne znaczenie dla Kościoła Polskokatolickiego.

W Kościele Polskokatolickim obowiązuje ustrój synodalno-episkopalny. Organami władzy w Kościele są Synod Ogólnopolski (najwyższa prawodawcza władza w Kościele), zbierający się co 5 lat; Rada Synodalna (Rada Kościoła); kolegium biskupów; przewodniczący Rady Synodalnej i kolegium biskupów z tytułem biskupa – zwierzchnika Kościoła; biskup ordynariusz lub ordynariusz diecezji; proboszcz i administrator parafii⁶⁵.

W 1918 r., w związku z rozpadem Austro-Węgier i ogłoszeniem niepodległości przez Czechosłowację, biskupstwo starokatolickie w Warnsdorf uniezależniło się od władz Kościoła Starokatolickiego Austrii. W 1924 r. na pierwszego zwierzch-

⁵⁹ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Posłowie. Polskokatolicyzm*, 455.

⁶⁰ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Die Polnisch-katholische Kirche als Mitglied der Utrechter Union: Entstehung Geschichte, Rechtslage*, IKZ (2005) 3, 190.

⁶¹ Por. U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 455; por. W. WYSOCZAŃSKI, M. PIETRZAK, *Prawo Kościołów i związków*, 159; M. WINIARCZYK-KOSSAKOWSKA, *Ustawy III Rzeczypospolitej*, 455.

⁶² Por. W. WYSOCZAŃSKI, M. PIETRZAK, *Prawo Kościołów i związków*, 161.

⁶³ Zob. *Prawo Wewnętrzne Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Urzędowy Organ Kościoła Polskokatolickiego w RP” (1995) 1, 1-45.

⁶⁴ Por. W. WYSOCZAŃSKI, *Die Polnisch-katholische Kirche als Mitglied*, 196.

⁶⁵ Por. *Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z dnia 23 sierpnia 1995 nr 97, poz. 482)*, 1.

nika Kościoła Starokatolickiego w Czechosłowacji został wybrany A. Paschek, który w tym samym roku otrzymał w Bernie sakrę biskupią i stał na czele Kościoła w latach 1924-1946⁶⁶. Liczba starokatolików w Czechosłowacji zmniejszyła się po II wojnie światowej z powodu wysiedlenia Niemców sudeckich. Po rozpadzie Czechosłowacji na dwa państwa Czechy i Słowację ukształtowały się dwa niezależne Kościoły starokatolickie.

Sytuacja prawna Kościoła Starokatolickiego w Czechosłowacji została uregulowana przez władze państwowe już w okresie międzywojennym⁶⁷.

Po I wojnie światowej w Chorwacji, a następnie w niektórych innych republikach Jugosławii, doszło do zorganizowania niezależnego od Rzymu Kościoła Starokatolickiego. Nastąpiło to w latach 1923-1924 pod wpływem ruchu katolicko-narodowego Chorwatów. Pierwszym biskupem Kościoła starokatolickiego w ówczesnym Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców (od 1929 r. Królestwa Jugosławii) został ks. Marco Kalogjera (1877-1956), kanonik ze Splitu⁶⁸. Sakrę biskupią otrzymał on 25 lutego 1924 r. z rąk abpa Utrechtu Franciscusa Kennincka (1859-1937)⁶⁹. W ten sposób Starokatolicki Kościół Chorwacji został przyjęty do Unii Utrechckiej. Wcześniej, bo już 18 grudnia 1923 r., Kościół starokatolicki uzyskał uznanie prawne od władz państwowych na terenie Serbii, Chorwacji i Słowenii⁷⁰. Podczas II wojny światowej Kościół ten poniósł ciężkie straty. W 1974 r. na synodzie kościelnym w Zagrzebiu dwa Kościoły starokatolickie działające w Chorwacji (Chorwacki Kościół Starokatolicki i Chorwacki Starokatolicki Kościół Narodowy) utworzyły jeden Kościół pod nazwą Kościół Chorwacko-Katolicki⁷¹.

Do trzeciego nurtu starokatolicyzmu należy również mariawityzm⁷², wyznanie rdzennie polskie, które za swoje główne posłannictwo uważa szerzenie kultu Przenajświętszego Sakramentu i Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, oraz naśladowanie cnót Matki Najświętszej, co znalazło swoje odzwierciedlenie w jego przewodnim haśle: „Wszystko na większą Chwałę Bożą i Cześć Przenajświętszej Panny Maryi”⁷³.

Za początek mariawityzmu uważa się dzień 2 sierpnia 1893 r., w którym przypada święto kościelne Matki Boskiej Królowej Aniołów. W tym właśnie dniu – jak wierzą wyznawcy mariawityzmu – w kościele seminaryjnym (pore-

⁶⁶ Por. *Die Altkatholische Kirche*, 520; U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 106; por. r. OSIŃSKI, *Kościół Starokatolicki w Czechosłowacji*, „Posłannictwo” (1974) 1, 35-36.

⁶⁷ Por. U. KURY, *Kirchengeschichte und Kleine*, 62.

⁶⁸ Por. W. WYSOCHAŃSKI, *Polski nurt*, 34.

⁶⁹ Por. *tamże*.

⁷⁰ Por. *tamże*, 34; por. T. PIĄTEK, J. PIĄTEK, *Starokatolicyzm*, 38-39.

⁷¹ Por. W. WYSOCHAŃSKI, *Polski nurt*, 37; U. KURY, *Kościół starokatolicki*, 106.

⁷² Nazwa mariawityzm pochodzi od łacińskich słów *Mariae vita* – życie Maryi.

⁷³ *Dzieło Wielkiego Miłosierdzia. Przy Świętyni Miłosierdzia i Miłości*, Płock 1927, 5.

formackim) pw. św. Jana Chrzciciela w Płocku, przed obrazem Matki Boskiej Anielskiej, 31-letnia przełożona ukrytego Zgromadzenia Sióstr Adoraterek Ubłagania, znanego też pod nazwą Zgromadzenia Sióstr Ubogich św. Klary – Feliksa (Felicja) Maria Franciszka Kozłowska (1862-1921), nazywana również Mateczką, związana początkowo z ruchem honorackim, zgromadzeń ukrytych, organizowanych pod kierunkiem o. kapucyna Honorata Koźmińskiego (1829-1916), przez dłuższy czas jej przewodnika duchowego, otrzymała Objawienie Boże, zwane Dziełem Wielkiego Miłosierdzia. Miało ono stanowić ostatni ratunek dla ginącego w grzechach świata. Objawienia założycielki mariawityzmu, uważane przez mariawitów za objawienia umysłowe, intelektualne, intuicyjne, głos Chrystusa, miały trwać 25 lat, od 2 sierpnia 1893 do 15 sierpnia 1918 r. Księga objawień prywatnych F. Kozłowskiej obejmuje następujące księgi: *Początek Związku Zgromadzenia Kapłanów, Pierwotny Tekst Objawień Mateczki, Wyjątki z Objawień z roku 1899 i 1900, Notatki Rekolekcyjne z r. 1911 i Notatki z roku Jubileuszowego 1918*⁷⁴.

Przez pierwsze 10 lat istnienia (1893-1903) ruch mariawicki działał w ukryciu przed rosyjskimi władzami zaborczymi jako wewnątrzkatolicki ruch społeczno-religijny i zarazem jako ruch pobożnościowo-reformatorski. Pod względem organizacyjnym składał się początkowo ze Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów Nieustającej Adoracji Ubłagania, skupiającego młodych duchownych, przeważnie profesorów seminaryjnych i wikarych, oraz Zgromadzenia Sióstr Mariawitek NAU, złożonego z sióstr bezhabitowych, tzw. skrytek.

13 sierpnia 1903 r., 16-osobowa delegacja mariawicka na czele z F. Kozłowską i ministrem generalnym Związku Mariawitów ks. Janem M. Michałem Kowalskim (1871-1942), została przyjęta w Rzymie na audiencji prywatnej przez nowego papieża Piusa X (1903-1914)⁷⁵. Oprócz złożenia darów oraz przetłumaczonego na język łaciński rękopisu objawień F. Kozłowskiej i historii Zgromadzenia, wręczono petycję z prośbą o zatwierdzenie Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów⁷⁶.

Po powrocie z Rzymu, założycielka mariawityzmu, 15 grudnia 1903 r. utworzyła Związek Katolicki Mariawitów Nieustającej Adoracji Ubłagania Przenajświętszego Sakramentu, składający się z trzech grup zakonnych (kapłanów – żyjących według I Reguły św. Franciszka, sióstr zakonnych – według II Reguły św. Franciszka i tercjarzy – wg III Reguły św. Franciszka) oraz świeckich

⁷⁴ Dotychczas ukazały się następujące wydania objawień Felicji Marii Franciszki Kozłowskiej: *Dzieło Wielkiego Miłosierdzia*, Płock 1922; *Dzieło Miłosierdzia*, Płock 1927; *Objawienia Mateczki*, Felicjanów 1967; FELIKSA MARIA FRANCISZKA KOZŁOWSKA, *Objawienia Dzieła Miłosierdzia Bożego*, Kraków 1995; ŚW. MARIA FRANCISZKA KOZŁOWSKA, *Dzieło Miłosierdzia*, Płock 2002.

⁷⁵ Por. E. WARCHOL, *Proces wydzielania się Związku Mariawitów Nieustającej Adoracji Ubłagania z doktrynalnych i organizacyjnych ram Kościoła rzymskokatolickiego*, Sandomierz 2003, 34.

⁷⁶ Por. W. RÓŻYK, „Objawienia” Marii Franciszki Kozłowskiej. Według rękopisu z Archiwum Watykańskiego. *Studium teologiczne*, Świdnica 2006, 13.

(bractwo)⁷⁷. Działał on nieoficjalnie w ośmiu diecezjach zaboru rosyjskiego w ramach Kościoła rzymskokatolickiego⁷⁸.

W latach 1904-1906 delegaci mariawicy (duchowni i świeccy) podczas pobytu w Rzymie kilkakrotnie podejmowali starania u papieża Piusa X o legalizację mariawityzmu. Odpowiedzią Stolicy Apostolskiej było ogłoszenie dekretu Kongregacji św. Oficjum z 4 września 1904 r., o rozwiązaniu Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów, następnie encykliki *Tribus circiter (Okolo trzech lat temu)* z 5 kwietnia 1906 r., grożącej mariawitom ekskomuniką, wreszcie dekretu Kongregacji św. Oficjum z 5 grudnia 1906 r., o nałożeniu ekskomuniki większej na F. Kozłowską i ks. J. Kowalskiego.

Od grudnia 1906 r., czyli od czasu ekskomunikowania założycielki i przełożonego mariawitów oraz wszystkich wiernych przez Kongregację Świętej Rzymskiej i Powszechnej Inkwizycji, mariawityzm zaczął działać jako całkowicie niezależny od Rzymu Kościół początkowo pod nazwą Kościół Katolicki Mariawitów, a od 1919 r. Starokatolicki Kościół Mariawitów. Do jego organizacyjnego uformowania doszło w 1907 r.

Pierwszym biskupem mariawickim został wybrany ks. J. M. M. Kowalski, który otrzymał sakrę biskupią 5 października 1909 r. w starokatolickiej katedrze św. Gertrudy w Utrechcie z rąk abpa Utrechtu Gerardusa Gula, holenderskich biskupów Jacobusa Johannes van Thiela z Haarlemu i Nicolausa Bartholomeusa Petrusa Spita z Deventer, oraz bpa Josefa Demmela (1846-1913) z Bonn i bpa Arnolda Harrisa Mathewa (1852-1919) z Londynu⁷⁹. W ten sposób Kościół Mariawitów zapewnił sobie ważną sukcesję apostolską.

W latach 1909-1924 Kościół Mariawitów należał do Unii Utrechckiej Kościołów starokatolickich. Najwięcej wyznawców mariawityzm miał przed wybuchem I wojny światowej (według różnych szacunków od 200 do 500 tysięcy wiernych) m.in. dzięki wprowadzeniu języka narodowego do liturgii (grudzień 1907 r.), nie pobieraniu tzw. *iura stolae* za posługi religijne, a także szerzeniu gorliwej pobożności i opieki nad ubogą ludnością.

Po śmierci założycielki mariawityzmu F. Kozłowskiej (1921), w latach 1922-1935, rządów abpa Michała Kowalskiego, w Kościele Mariawitów wprowadzono szereg innowacji i reform kościelnych. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć: „małżeństwa biskupów i kapłanów z siostrami zakonnymi (1922-1924), Komunię świętą wiernych pod dwiema postaciami (1922), kapłaństwo niewiast

⁷⁷ Por. S. RYBAK, *Mariawityzm. Studium historyczne*, Warszawa 1992, 23; por. r. PODGÓRSKI, *Religijność wiernych Starokatolickiego Kościoła Mariawitów. Studium historyczno-socjologiczne*, Kraków 1998, 28.

⁷⁸ Por. KOŚCIÓŁ KATOLICKI MARIAWITÓW W POLSCE, FELICJANÓW, *Notatka dotycząca podstawowych różnic między Kościołami Mariawickimi*, dn. 12.04.1994 r., 1.

⁷⁹ Por. K. MAZUR, *Mariawityzm w Polsce*, Kraków 1991, 46; por. S. RYBAK, *Mariawityzm. Studium*, 70.

(1929), kapłaństwo powszechne ludowe (zapowiedź – 1930, wprowadzenie – 1935), zniesienie spowiedzi usznej (1930), zniesienie tytułów duchownych i formy rozkazywania (1930), Komunię świętą dzieci po chrzcie (1930), zniesienie stanu duchownych (1930), uproszczenie ceremonii i przepisów liturgicznych wielkotygodniowych i innych (1931-1933), złagodzenie postu Eucharystycznego i zreformowanie prawa kościelnego (1933)⁸⁰. Jednocześnie w tym okresie przy parafiach mariawickich prowadzono intensywną działalność charytatywną, gospodarczą i kulturalną.

W 1935 r. na skutek sporów wewnętrznych na tle doktrynalnym i organizacyjnym odnośnie do kultu założycielki, kapłaństwa kobiet, małżeństw duchownych z siostrami zakonnymi, zakresu władzy biskupów i biskupek, a także roli świeckich, mariawityzm podzielił się na dwie denominacje: Kościół Starokatolicki Mariawitów⁸¹ i Kościół Katolicki Mariawitów⁸². Na czele denominacji płockiej

⁸⁰ *Z dziejów Królestwa*, Felicjanów 1972, 38.

⁸¹ Kościół Starokatolicki Mariawitów (z siedzibą władz naczelnych w Płocku) opiera się na doktrynie zawartej w księgach kanonicznych Starego i Nowego Testamentu, tradycji starokościelnej, postanowieniach pierwszych siedmiu soborów powszechnych i objawieniach założycielki mariawityzmu F. Kozłowskiej. Kościół ten przede wszystkim szerzy szczególny kult Pana Jezusa utajonego w Przenajświętszym Sakramencie Ołtarza i cześć dla Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. KSM nie ogłasza nowych dogmatów wiary oraz nie akceptuje niektórych praktyk i zwyczajów rzymskokatolickich. W związku z tym nie uznaje prymatu jurysdykcyjnego i nieomyślności papieża w sprawach wiary i moralności, a także nauki o odpustach. KSM z doktryny rzymskokatolickiej przyjmuje dodatek *Filioque* do Wyznania Wiary Nicejsko-Konstantynopolańskiego, naukę o czyścicu i dogmat o Niepokalanym Poczęciu NMP. W Kościele tym obowiązuje siedem sakramentów świętych. Mariawici płocky uznają Komunię świętą pod dwiema postaciami. W KSM spowiedź uszna przed kapłanem obowiązuje dzieci i młodzież do 18 lat. Dorośli odbywają spowiedź powszechną przed Chrystusem z rozgrzeszeniem kapłana. KSM nie uznaje cudownych obrazów i relikwii, ale odnosi się z należnym szacunkiem wobec obrazów treści religijnej oraz relikwii i pamiątek po świętych. Wszystkie posługi religijne są sprawowane bezpłatnie, zgodnie z zaleceniem Jezusa Chrystusa „Darmoście wzięli, darmo dawajcie” (Mt 10,8). W KSM nie obowiązuje obligatoryjny celibat duchownych. Kościół ma ustrój synodalno-episkopalny. Najwyższą władzą w KSM jest Synod złożony z biskupów i wybranych kapłanów. Poza tym władzami KSM są: dla całego Kościoła – Kapituła Generalna, Rada Kościoła, Biskup Naczelny, dla diecezji – Biskup Diecezjalny, dla parafii – Zgromadzenie Parafialne, Rada Parafialna, Proboszcz.

⁸² Kościół Katolicki Mariawitów (z ośrodkiem centralnym w Felicjanowie pod Płockiem, gmina Bodzanów, woj. mazowieckie) jest określany przez teoretyków wyznania jako Kościół Eucharystyczny i Maryjny, a zarazem jako Kościół czasów ostatecznych i Nowy Kościół Ducha Świętego, który jest zapoczątkowaniem Królestwa Bożego na ziemi. W swojej doktrynie opiera się na Piśmie Świętym, Tradycji, orzeczeniach pierwszych siedmiu soborów ekumenicznych starego Kościoła, objawieniach Mateczki oraz pismach teologiczno-filozoficznych abpa J. M. M. Kowalskiego, najbliższego współpracownika założycielki mariawityzmu, długoletniego ministra generalnego Związku Mariawitów i zwierzchnika niepodzielonego Kościoła Mariawitów, a następnie denominacji felicjanowskiej, który zmarł śmiercią męczeńską w maju 1942 r. w obozie koncentracyjnym. KKM, podobnie jak KSM, odrzuca dogmat o prymacie jurysdykcyjnym papieża i o jego nieomyśl-

stał wówczas bp Klemens M. Filip Feldman (1885-1971), grupy felicianowskiej zaś abp Jan M. Michał Kowalski.

Sytuacja prawna Kościoła Mariawitów na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim została uregulowana na podstawie dekretu rządu carskiego z 28 listopada 1906 r. (*Zbiór praw i rozporządzeń cesarstwa rosyjskiego*, nr 296, poz. 2080), *Ustawy parafii mariawickich* z 15 lutego 1909 r. i *Prawa o wyznaniu mariawitów* z 11 marca 1912 r. (*Zbiór praw i rozporządzeń cesarstwa rosyjskiego*, nr 5, poz. 516)⁸³. W ostatnim wymienionym akcie prawnym zrównano Kościół Mariawitów z innymi Kościołami chrześcijańskimi, działającymi na terenie Cesarstwa Rosyjskiego.

W okresie istnienia II Rzeczypospolitej (1918-1939) władze państwowe wobec mariawitów nie wprowadziły nowych regulacji prawnych, trzymając się dawnych przepisów carskich. Władze państwowe II Rzeczypospolitej uznawały legalność Kościoła Mariawitów tylko na terenie byłego zaboru rosyjskiego.

Po II wojnie światowej władze polskie wydały 5 września 1947 r. dekret o uregulowaniu położenia prawnego Kościoła Mariawickiego (Dz. U. nr 59, poz. 316), traktując rozłam dokonany w mariawityzmie w 1935 r. jako stan przejściowy⁸⁴.

ności w sprawach wiary i moralności, a także nauk o odpustach. Wszystkie posługi religijne są bezpłatne. Mariawici felicianowscy, w odróżnieniu od braci płockich, uznają innowacje teologiczne, tzw. „nowe rzeczy”, wprowadzone przez abpa J. M. M. Kowalskiego w latach 1922-1939, m.in. rozwinięty kult założycielki mariawityzmu, uważanej za Oblubienicę i Małżonkę Chrystusową, czyli za duchową Małżonkę Chrystusa, również za zapowiedzianą w Apokalipsie (12,1-5) Niewiastę obleczoną w długą szatę arcykapłańską (oraz królewską) i przepasaną pasem (arcykapłańskim) złotym, oraz za Nową Zbawicielkę świata; kapłaństwo sióstr zakonnych i kapłaństwo powszechne ludowe, zniesienie stanu duchownych jako odrębnej kasty w społeczeństwie, rygorystyczne odrzucenie spowiedzi usznej przed duchownym, oraz nową (pogłębianą i rozwiniętą) naukę o Trójcy Świętej, o inkarnacji (wcieleniu) Boga Ojca w Maryję – Matkę Bożą, Syna Bożego w Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego w Mateczkę Kozłowską (określaną przez teologów KKM jako nowa nauka dla Kościoła, ale nie dla Pisma Świętego). Nadto denominacja felicianowska ogłosiła abpa M. Kowalskiego świętym i synem duchowym Pana Jezusa i Mateczki, na którym wypełniło się – według nauki KKM – podobieństwo życia i śmierci Jezusa Chrystusa i Słowo Boże o nowym stworzeniu, o odnowionym Adamie, a także uznała świętość arcykapłanki Antoniny M. Izabeli Wiłuckiej-Kowalskiej (1890-1946), długoletniej przełożonej Zgromadzenia Sióstr Mariawitek (1922-1946), dwukrotnej przełożonej felicianowskiej wspólnoty kościelnej (1936-1938 i 1940-1946). W KKM obowiązuje ustrój episkopalny. Władzami KKM są: dla całego Kościoła – Generalna Kapituła, Rada Przełożonych; dla kustodii – Kustosz; dla parafii – Zgromadzenie Parafialne, Rada Parafialna, Kapłan(ka) (Proboszcz).

⁸³ Obszernie regulacje prawne władz carskich wobec mariawitów omawiają: J. SAWICKI, *Stan prawny Kościoła Mariawitów*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” (1935) 7, 222-232; W. WYSOCHAŃSKI, *Prawo wewnętrzne Kościołów i wyznań nierzymskokatolickich w PRL*, Warszawa 1971, 163; W. WYSOCHAŃSKI, M. PIETRZAK, *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, 241-245; M. WINIARCZYK-KOSSAKOWSKA, *Ustawy III Rzeczypospolitej*, 432-437.

⁸⁴ Por. S. RYBAK, *Mariawityzm. Studium*, 124-126.

W dniu 26 kwietnia 1967 r. został uchwalony statut Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, a 14 maja 1968 r. Statut Kościoła Katolickiego Mariawitów⁸⁵.

Stan prawny obu Kościołów mariawickich w Polsce został w pełni uregulowany na mocy ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów (Dz. U. nr 41, poz. 252) i ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów z 20 lutego 1997 r. (Dz. U. nr 41, poz. 253)⁸⁶.

6. Podsumowanie

Starokatolicy różnych odmian są to katolicy, którzy po ekskomunikowaniu przez papieża, utworzyli niezależne od Rzymu struktury kościelne, w oparciu o zasady wiary, ustroju i kultu, przyjęte na pierwszych siedmiu soborach ekumenicznych oraz zawarte w pismach ojców i doktorów Kościoła pierwszego tysiąclecia. Najbardziej typowa grupa odeszła w proteście przeciwko dogmatom o boskim uniwersalnym prymacie jurysdykcyjnym papieża i jego nieomyślności w sprawach wiary i moralności, kiedy naucza *ex cathedra*. Kościoły starokatolickie Unii Utrechckiej w odróżnieniu od Kościoła rzymskokatolickiego, oprócz odrzucenia supremacji władzy papieża, nie uznają nauki o odwiecznym pochodzeniu Ducha Świętego od Syna (*Filioque*), dwóch dogmatów maryjnych o Niepokalanym Poczęciu Maryi i Wniebowzięciu NMP, definicji o transsubstancjacji, oraz udzielają wiernym Komunii św. pod dwiema postaciami, a także uważają spowiedź powszechną i uszną (indywidualną) za równoważne. Oprócz tego Kościoły starokatolickie przyznają synodowi krajowemu szerokie kompetencje, w tym prawo duchownych i świeckich do udziału w obradach synodalnych i wyborze biskupów. Poza tym starokatolicy nie przyjmują orzeczeń Soboru Trydenckiego dotyczących dyscypliny kościelnej, w tym obowiązkowego celibatu duchownych.

Kościoły starokatolickie – jako kontynuatorzy i obrońcy nauki i porządku starego niepodzielonego Kościoła katolickiego pierwszego tysiąclecia – od początku swojej działalności są otwarte na dialog z innymi Kościołami chrześcijańskimi w celu dążenia do przywrócenia jedności podzielonych chrześcijan, wypełniając w ten sposób wolę Jezusa Chrystusa, wyrażoną w modlitwie arcykapłańskiej „aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojcze, we mnie, a Ja w tobie, aby i oni w nas jedno byli, aby świat uwierzył, że Ty mnie posłałeś. A Ja dałem im chwałę, którą mi dałeś, aby byli jedno, jak my jedno jesteśmy” (J 17,21-22).

⁸⁵ Zob. W. WYSOCZAŃSKI, M. PIETRZAK, *Prawo Kościołów*, 253-266, 273-284.

⁸⁶ Szczegółowo na ten temat piszą: W. WYSOCZAŃSKI, *Prawo wewnętrzne Kościołów*, 163-177, 199-211; W. WYSOCZAŃSKI, M. PIETRZAK, *Prawo Kościołów*, 242-284; M. WINIARCZYK-KOSSAKOWSKA, *Ustawy III Rzeczypospolitej*, 466-468, 486-488.

Verschiedene Weisen den Alt-Katholizismus zu verstehen

Zusammenfassung

Das Thema des Artikels sind die drei Gruppen des Alt-Katholizismus, die die Reihen von der römisch-katholischen Kirche unabhängigen katholischen Kirchen bilden.

Die alt-katholischen Kirchen gründen die Lehre, Verfassung und Liturgie auf die Grundlagen der alten Kirche vom ersten Jahrtausend. Sie anerkennen nicht die vier römisch-katholischen Glaubensdogmen über das Unbefleckte Empfängnis Mariens (1854), die Universaljurisdiktion und Unfehlbarkeit des römischen Papstes (1870) sowie die leibliche Himmelfahrt Mariens (1950).

Zu der ersten Gruppe des Alt-Katholizismus gehört die Kirche von Utrecht in Holland, die 1724 von Rom aus rechtlich kirchlichen Gründen sich unabhängig gemacht hat und seit 1870 unter dem Namen Alt-katholische Kirche der Niederlande wirkt.

Die zweite Gruppe konzentriert altkatholische Kirchen in Deutschland, in der Schweiz und in Österreich, die nach der Ablehnung der vatikanischen Dekrete am 18. Juli 1870 über den Universal-Episkopat und die Unfehlbarkeit des römischen Papstes organisiert wurden.

Zu der dritten Gruppe zählt man die alt-katholischen Kirchen, die gebildet um die Wende des 19. zum 20. Jahrhundert wurden. Zu ihnen gehören aus den patriotischen, nationalen, sozialen und ökonomischen Gründen gebildeten Kirchen (die National-Polnische-Katholische Kirche in den USA und Kanada, die Polnisch-katholische Kirche in Polen, die Altkatholische Kirche in Tschechien, die Kroatische Katholische Kirche) und die aus den moralen und pietistischen Gründen gebildete Kirchen (die Kirche der Mariaviten, die von 1909 bis 1924 Mitglied der Utrechter Union war, 1935 teilte sie sich in zwei Richtungen: die Alt-katholische Kirche der Mariaviten und die Katholische Kirche der Mariaviten).